КРЮЧКОВАР

Восени поліські дороги бубнявіють од дощу, а пісок, вимитий на поверхню торфу, з сірого робиться заленкува-то-сизий. Такою само піщано-сизою пеленою обволікаються ліси, а притишений шум шамотить старечо-осінніми губами за ялинами та соснами на оболонях.

Невиразною димкою обволікається й свідомість людини, що в такі дні попала в Полісся. І думає людина і не Думає. Шматочки думок розпливаються, і ніяк не зведеш їх докупи!

Не міг звести докупи думок і Крючковар. Думав обміркувати дорогою, що йому робити далі, та нічого не виходило. Поліський шум сточував думку, як пісок пустельний сточує камінь.

Сковзаючись по багнистій лісовій дорозі, обходячи калюжі обніжками, прямував Крючковар до залізничної станції — треба було шукати роботи, бо зима — не свій брат.

На лісових розробітках, де він працював у конторі, його викинули за скороченням штату, а чого варта люди-на без роду і без племені, без штатної посади, з єдиним умінням писати ордери. Крючковар був переконаний, щ0 така людина нічого не варта.

Надуваючи щоки до синяків, хмари прискали дощем у неголене Крючковарове обличчя, а часом трусили білу пудру снігу.

Черевики втратили здатність набирати нові порції води так само, як тіло Крючковарове не відчувало нових неприємностей. Всьому є межі!

Проміряв верстов із десять, а ще стільки ж лишилося до станції.

Нудно й одноманітно.

Незабаром мусить бути сторожка знайомого лісничого. Дійде до неї Крючковар, а лежанка гаряча... Заляже на цілу ніч і так засне, так засне...

Ноги ступали автоматично і каламутили прозорі лісові калюжі. Так можна пройти десятки верстов, не помітивши труднощів переходу.

З хаосу думок вивів Крючковара грубий голос, що вигукував про "той цвяшок, на якому господь бог ризу вішає", та про маму в різних варіаціях...

Крючковар підвів голову. Гурт людей з рушницями напоготові обступав його.

— Звідки й куди йдеш? — запитав один, скінчивши вихилясту лайку.

— З розробітків на станцію...

— А, так учотчик,— і нагай гостро в'ївся в Крючко-варову тімницю. Він упав непритомний край дороги, ударившись головою об пеньок.

Все це трапилося так швидко, що Крючковар не встиг навіть як слід розглянути озброєних людей.

Холодний дощ вивів його з непритомності. Збоку чулась притишена розмова, і він позирнув туди. Всі восьмеро, сховавши рушниці від дощу під поли, сиділи під старою сосною й розмовляли. Вухо Крючковарове вловило прізвище Кобця, відомого бандита, що безкарно гуляв у цьому глухому закутку Придніпрового Полісся.

"Мають мене за учотчика, певне, уб'ють",— апатично думав Крючковар. Учотчиками називали робітників на державних підприємствах, які були взяті на військовий облік (учот), що й звільняло їх од служби в Червоній Армії. Це були переважно місцеві парубки, що здобули собі право на легальне існування обліковою роботою. Води не мали потреби ховатись у лісі, як то робили дезертири, а через це одрізався приплив людського поповнення банд, чому бандити й ставились до учотчиків з незвичайною жорстокістю.

Крючковар став прислухатись до розмови, і те, що він почув, сколихнуло його апатію — приговореної до смерті людини.

— Він так собі — ні риба ні м'ясо... вроді начеб придуркуватий...

— А ти його давно знаєш?

— Та він на розробітках місяців зо три квитки писав...

Справа кращала. Крючковар зрозумів, що то про нього мова мовиться, а коли так, то його не вб'ють.

— Що з ним робити? Не пустить же його до станції? — говорив, видимо, ватажок.

Крючковар тим часом підвівся й сидів, схилившись на пенька^ Бандити помітили це і заговорили тихше. Нарешті встали й закинули рушниці на плечі.

— гіу, ходім з нами! — гукнув ватажок Крючковаро-ві.— Та швидше!

Безнадійна річ було протестувати, безнадійна й небез-. печна.

Сама звичайна балачка могла змінити ставлення бандитів на гірше. Крючковар розумів це добре і мовчки, почуваючи неміч у ногах, підвівся з землі.

Звернувши з проїжджої дороги, пішли ледве помітними стежками. З наближенням вечора хмари скупчувались над лісом сіро-брудною вовною. Дощ більшав, і шелест щодалі підносив тон, аж доки не став одноманітно рівний, присипляючий.

Ішли мовчки, зрідка перекидаючись увагами та потворно сороміцькою лайкою.

Куди його вели, Крючковар не міг зрозуміти. Місця були незнайомі, а до того ж у лісі зовсім уже стемніло, 1 сосни злились у важку чорну масу, що, здавалось, нескінченно всмоктувала цей гурт людей.

Коли спереду темна маса лісу трохи розступилась, ОДин із ватаги коротко свиснув. У відповідь почувся такий саме свист ліворуч, і за хвилю весь гурт зупинився коло хати, зо всіма ознаками лісової сторожки.

— Хто йде? — озвався молодий голос.

— Свої... Чечель...

При світлі з вікна було видно, як фігура пішла в сіни і звідти почулось:

— Пане отамане, Чечель із хлопцями прийшов!

— Нехай заходить до хати.

— Зараз!

Чечель пішов до хати, а коло Крючковара лишився один бандит, якому, видимо, доручено стерегти його. Решта з ватаги розійшлися хто куди: одні в сіни, другі до повітки.

— Петре, веди його сюди! — гукнув Чечель із сіней.

— Ходім! — Вони ввійшли до хати і зупинилися біля порога. На широкій лаві лежав дужий чорнобородий чолов'яга, накинувши на себе кожуха. Його, видимо, недавно розбудили, він мружив очі від світла підсліпуватої лампи й уважно розглядав Крючковара.

Чечель сидів біля столу на ослоні, перед ним стояла пляшка самогону і нарізане великими шматками сало.

— Комуніст? — раптом запитав — той, що лежав на лаві.

Крючковар мовчав. Петро сіпнув його за рукав, мовляв, тебе питають.

— Ні,— відповів Крючковар.

— Жид?

— Ні...

— А що ж ти за опудало таке?

— Я був на розробітках... діловодом... мене звільнили.:.— несміливо промовив Крючковар.

— Це, пане отамане, правда. Петро його знає,— підтвердив Чечель.

— Так...— промовив отаман.— А як же ж твоє прізвище?

— Крючковар... Онисим Крючковар... Климович по батькові...

— Крю-чко-вар? Цебто крючки вариш? — Отаман зареготався, задоволений своїм жартом.— А кашу варить умієш?

— Умію...

— А борщ?

— І... борщ...

Отаман, усміхаючись, подивився на Чечеля, потім перевів погляд на Крючковара.

— Так от, Онисиме Крючковаровичу,— отаман знов зареготався з власного дотепу,— завтра навариш нам пс крючків, а доброго борщу. Розумієш? А зараз іди спати, тільки не подумай тікати! — зробив він натиск на останньому.

Коли Крючковар з Петром повернулись до дверей, щоб іти, отаман зупинив:

— Стійте,— і, діставши зі столу пляшку самогону, налив обом по шклянці: — Пийте.

Під повіткою у сіні Крючковар заснув важким сном знесиленої людини. Тут же спало чоловіка з двадцять бандитів, а коло ясел стояли осідлані коні

Вранці прокинувся, коли всі ще спали. Дощ, не перестаючи, шелестів у лісі. Люди лежали в підсумках з патронами і з рушницями поблизу.

"Ускочив,— думав Крючковар,— до самого Кобця попав у руки, а далі що робить — не знаю... І надало мені ще кухарем назватись... Ой, погані твої діла, Онисиме!" — проказував він сам собі.

З усіх страв, які Крючковар умів готувати, була печена картопля та смажене сало. Тайна приготування борщу обіцяла лишитись для нього навіки тайною. Він знав, що в борщі є буряк, капуста і картопля, але яким способом усе те перетворювалось в страву?

"Ой, і всиплють же мені шомполів,— думав свою невеселу думку Крючковар,— бач, яке мурляччя лежить!"

Помітивши, що один заворушився, він заплющив очі. Нехай думають, що спить.

Двоє розмовляли:

— Курить є?

— Є... на/ крути... Пауза.

— Так шепетівський поїзд сьогодні вночі буде?

— Чечель казав, що так...

— На сімдесят восьмій верстві?

— Так.

— Всі поїдемо?

— Певне, що всі... Який же дурень лишиться... Пауза.

—— Звечора поїдемо. Зупинимо на переїзді, коло Ховрашків... Вже й червоного ліхтаря приготували... ■—■ А як не зупиниться?

— Та, крім ліхтаря, рельс и розберем. Пауза.

— Темно... Ще тра поспать...

Голоси стихли, а в Крючковаровій голові пропливала °Дна картина за другою, одна жахливіша ніж друга...

Сумніву не могло бути — бандити готували цієї ночі напад на поїзд. Щось треба було робити, але що міг удіяти маленький чоловік, він, Крючковар, скорочений по штату писарчук, а зараз записаний кухарем банди?

"Ховрашки,— це за сім верстов од роз'їзду сімдесят восьмої верстви, а звідси, певне, не далі, як верстов десять. Коли б знати дорогу, можна б туди за три-чотири години дістатись... Але кудою йти?"

Доки Крючковар міркував, бандити почали прокидатись.

— Гей, ти, вставай! Чого вилежуєшся? — штовхнув один під бік, і Крючковар підвівся, протираючи очі.

— Це звідки? — спитав один, оглядаючи Крючковара.

— Це наш кухар, вчора отаман определив,— пояснив Петро.

— А коли кухар, то якого чорта не куховарить?

Крючковар вже не боявся шомполів. Він винайшов спосіб уникнути їх. План був простий — тут, у лісі, певне, немає ні капусти, ні буряків, а тому й борщу варити не можна...

Отаманові так і сказав:

— Картоплі немає, та й буряків теж... А отаман на це:

— Коли немає — дістань. Бери коня та щоб з тобою хтось із хлопців поїхав.

Справа оберталась на краще. "Швидше б до Ховрашків, а там видно буде..."

Дощу вже не було, але вітер гнав по небу важку вовну хмар, а сосни шуміли войовничо-тривожно.

— В село не поїдемо... видадуть, сволочі... Я почекаю, а ти підещ... Кажи, що з розробітків...

— Добре!

— Тільки гляди не тікай, бо все одно піймаєм... Крючковар пішов у село, а бандит прив'язав коней У

кущах, скинув шаблю й рушницю і з одним наганом У кишені пішов у село. Ховаючись поза хатами, він стежив за Крючковаром, який, видимо, й не думав до когось заходити. Пройшовши до залізниці, Крючковар повернув У бік сімдесят восьмої верстви...

Бандит не погнався за ним, а повернувся до коней, узяв кращого і поскакав до переїзду в напрямі сімдесят восьмої верстви...

Дроти гули побідними трубами, ліс привітно хитав гіллям Крючковарові.

дле раптом... Що це? Крючковар нічого не розумів-

— Що, сволоч, попався? — Його мщно тримав за руку знайомий бандит.

"Пропав!" — промайнуло в голові.

— Так ти, сукин син, тікати? Га?.. Тікати? — Іскри посипалися з очей...— Кажи, куди біг? Кажи, а то...— бандит приставив нагана до грудей.

Виснажене Крючковарове тіло не могло чинити опору добре вигодованому та ще й до того озброєному бандитові. Треба було братись до захисту безсиллям та хитрощами.

— Жінка... діти малі... без шматка хліба...— Він став голосити і причитувати з такою проникливістю та чуттям, що не лишалось жодного сумніву в правдивості його слів.

Ще один удар по потилиці. Упав. Боляче прикусив язика. Підвівся.

— Іди спереду, а тікатимеш — пристрелю!

З револьвером у одній руці їхав бандит верхи, а Крючковар тюпцем біг попереду.

— Стій! — раптом наказав бандит, коли вже заїхали далеко в ліс.

Зупинився.

— Подерж коня, а я піду в кущі... Тільки гляди! — бандит помотав перед Крючковаровим носом револьвером.

Крючковар узяв коня і, коли бандит зайшов за найближчий кущ, тверда рішучість охопила його. Він просунув ногу в стремено й опинився в сідлі. Несамовито погнав коня, б'ючи ногами по ребрах...

Позаду чулась стрілянина, а через якийсь час кінь метнувся вбік і впав, придавивши Крючковарові ногу. Друга куля обдряпала щоку. І він, випроставши ногу, кинувся в кущі.

Бандит добіг до підстреленого коня, але переслідувати втікача в кущах не мав жодної охоти, а почав стріляти в той бік, куди побіг Крючковар.

Крючковар біг і почував свою перемогу.

Буйна радість наповнювала запалі груди його.

Він напився бадьорого трунку боротьби й переродився. Зникла млявість, вихована роками неважкої, але одноманітної праці. Ніколи ще він так гостро не відчував *иття, як тепер, у цих нетрях, в оточенні сосен і болiт.

Стрілянина позаду стихла, і Крючковар притишив біг. Там збоку рівчак— можна напитись.

Вітер ущух. Хмари збилися в олив'яні важкі гори і спустились нижче над лісом. Накрапав дощ.

Раптом почулися знову віддалені постріли. Один, дру. гий... "Стріляє, дурень",— ледве встигло промайнути в Крючковаровій голові, як щось вкололо нижче плеча...

Захопило дух. Рука інстинктивно вхопилась за груди. Крючковар присів на вогку хвоїну, а потім упав горічерева. Небо на мент спалахнуло рожевими загравами й згасло. Дике Полісся шуміло свої

тисячолітні шуми й замітало ними, як пустельним піском, Крючковарову свідомість.